

emre aracı

21. yüzyılda yalnız bir neo-romantik

Söyleşi: Serhan Bali
Fotoğraflar: Strode Wagner

Dr. Emre Aracı müzikolog, besteci, orkestra şefi ve Andante yazarı olarak uzun zamandır ülkemizin müzik gündeminde yer alan seçkin bir müzisyen. Aracı artık sadece Türkiye'de ve uzun yıllardır yaşadığı Britanya'da değil dünya müzik piyasasında da adından sıkça söz ettirecek gibi gözüküyor. Warner Classics firması, sanatçının Osmanlı padişah besteleri aranjmanlarını ve kendi eserlerini Invitation to the Seraglio adıyla bir CD kaydında topladı ve önümüzdeki aylarda tüm dünyada satışa sunacak. Ülkemiz adına sevindirici bir diğer husus da Warner firmasının bu projeyi hiçbir masraftan kaçınmayarak son derece özenli hazırlanmış zengin bir kitapçık eşliğinde müzikseverlere sunacak olması.

Türk basınında "Emre Aracı Sultan Abdülaziz'i Warner Classics Sanatçısı Yaptı" şeklinde akis bulan bu proje aslında Aracı'nın yıllardır iğneyle kuyu kazarcasına yaptığı çalışmaların güzel bir meyvesi. Türkiye'nin Avrupa Birliği kapısında beklediği şu dönemde albüm, ülkemizin ta 1800'lerin sonundan beri Avrupa'yla kültürel anlamda da içli dışlı olduğunu ispatlıyor. Hatta daha ileri gidersek Aracı'nın önce Kalan Müzik albümleri ve şimdi de Warner Classics albümü, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yüzyıllardan beri Avrupa medeniyetine eklemlenmiş bir ülke olduğunun adeta kanıtı.

Yakın dostu Eyüp Sabri Çarmıklı ile beraber Boğaziçi Mehtapları'nda Sultan Portreleri CD'si ile başladığı çalışmalarını halen Nurol Holding desteğiyle yürüten Emre Aracı, kültür sanat sponsorluğunun her zamankinden önem kazandığı günümüzde Holding Yönetim Kurulu Başkanı Nurettin Çarmık-

li'nın kayıt projelerine verdikleri destekten bahsederken adeta gözleri ışıldıyor. Umarız Çarmıklı ailesinin bu anlamlı sponsorluğu, şimdiye kadar daha ziyade konser, festival destekçiliği ekseninde gelişen özel teşebbüsün dikkatini biraz da böylesi CD kaydı projelerine çeker. Eh ne de olsa konser gider, kayıt kalır!..

Başlığa da taşıdığımız gibi Emre Aracı kendisini "21. yüzyılda yalnız bir neo-romantik" olarak tanımlamaktan hoşlanıyor. Ama söyleşimiz sırasında anladık ki hoşlanmadığı bir şey var. Çalışmalarının ve müzikte ilgi duyduğu alanların sadece Osmanlı'daki çoksesli müzik denemelerini araştırmak ve gün yüzüne çıkarmaktan ibaret olduğunun sanılmasını istemiyor. Uzun söyleşimizde kendisini tüm yönleriyle tanıtmaya gayret ettik.

Şimdi sizleri Emre Aracı'yla İngiltere'deki evine dönmeden önce yaptığımız söyleşiyle baş başa bırakıyoruz.

Sizi kültür ve müzik dünyamızda "geçmişle gelecek arasında bir 'aracı'" olarak görüyoruz. Siz bu tanımlamadan memnun musunuz? Üzerinize "giydirilen" bu elbiseden sıkıldığınız oluyor mu?

Bu tanımlamayı ilk olarak soyadımdan yola çıkarak çok saydığım değerli Talât Sait Halman Ankara Palas'ta geçtiğimiz sene Dışişleri Mensupları Eşleri Dayanışma Derneği yararına vermiş olduğum bir konferans öncesindeki takdim konuşmasında yapmıştı. Beni aynı zamanda Türkiye ile İngiltere, Batı ile Doğu arasında da bir "aracı" olarak tanımlamıştı Sayın Halman. Bu ifade, uzun zamandır çalışmalarımı yakından takip ederek bana çok yol gösteren kıymetli bir dünya insanının son derece yerinde bir tespitidir. Talât Bey'in kendisi de öyle bir kişiliktir zaten ve benim bugün ifade etmeye çalıştığım değerleri akademik dünyada ilk keşfettiğim insanlardan birisidir. Sıkılmak ne kelime, sanatımda ve hayat stilimde ifade etmeye çalıştığım bir tür "neo-romantizm" olarak tasvir edebileceğim bu değerlerin belki henüz kısıtlı ama belirli çevrelerce anlaşılarak takdir ve ifade edilmesi doğrusu beni çok mutlu ediyor.

"Neo-romantizm" ile neyi kastettiğinizi açıklar mısınız?

Bir sanatçı yaşadığı toplumun aynasıdır, soluduğu havanın etkisiyle ortaya çıkardığı eserleri ise ruhunun bir tür yansımasıdır. Bir sanatçı bazen de aradığı ama çevresinde bulamadığı o farklı dünyayı önce şuurunda oluşturur ve ardından sanat eserinde ortaya çıkartarak ölümsüzleştirir. Artık o eser ona karşı ilgi besleyen herkesin ortak malı olmuştur ve o kişilerin hayatlarına da farklı bir anlam ve yorum katarak yepyeni boyutlarda kendi organik hayatına devam eder. Bir sanat eserine o ölümsüzlüğü veren de her yeni dönemde kavuştuğu yepyeni, taptaze kimliktir zaten. Tıpkı 2000 sene sonra arkeolojik bir kazıda ortaya çıkan bir Greco-Roman Antinous heykelinin zarif hatlarının insan şuurunun estetik algılamasında o dokunaklı hassasiyeti yarattığı gibi. Sanatçıya ömür veren ise çevresindeki toplumdan gördüğü ilgi, sevgi ve alâkadır. Ama bunun ardından hemen şunu da söylemem gerekir ki, yerine göre ilgisizlik de sanatçının hayatına başka bir anlam katar - ona kendi hayal dünyasının sınırlarını zorlama savaşında bir kamçı olur yalnızlığın o soğuk, ürkütücü ve karanlık köşeleri.

Dede Efendi'ye sahip çıkmamız gerektiği kadar Adnan Saygun'a da sahip çıkmalıyız.

Bir neo-romantiğin günlüğünden...

Etrafındaki çirkinliklerden uzaklarda ütopik, huzurlu bir dünya aramaya koyulur sanatçı ve aynen Caspar David Friedrich'in dağların tepesindeki yalnız seyyahı tasvir eden o muazzam tablosundaki gibi farklı bir boyutta başlar macerayı kovalamaya. Amacı ise insanlığa bir şeyler bırakabilmektir. Platon'un *Sempozyum*'unda anlattığı gibi onun dünyaya getirdiği çocuk kendi sanat eseridir. Ancak 21. yüzyılda sanatın da estetik çirkinlikle yarıştığı bir dönemde feyzini romantizmin fırçasından alan yaratıcı bir insanın seçtiği yol hiç de kolay değildir. Çünkü karşısında çağın getirdiği aceleciik, ticarilik ve çabuk tüketim ortamının yanı sıra sanatın kötü ve çirkin yüzünün de işlenmesi gerektiğini savunan bir kısım farklı yönde yaratıcı insan olmasıdır. Kabalık, şiddet ve vahşet dolu bir anarşik ortam içerisinde ortaya koyduğu şaşırtıcı nitelikteki dingin, ama yine de ateşli ve ilk bakışta hayret ettirici boyutlarda konvansiyonel ama yine de değişik yapıda olan eserleri devamlı surette şok etkisi almış olmaya alışmış bir toplum tarafından keşfedilmeme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Eserinden saçılan titreşimler bir yüzeye çarpar ama istediği akis geri gelmez. Bazen hiç akis gelmez ama sanatçı yine de inandığı uğurda yaratmaya devam eder. Her ne kadar yaptıkları kimilerine nostaljik bir demodelik olarak gözükse de bir devrin kaybolmuş zarafetini işlemekte hürdür sanatçı. İşte yalnız neo-romantik bir sanatçının günlüğünden, benim kendi günlüğümden bir paragraf.

Tonal müzik hâlâ geçerli

Çağdaş müziğe nasıl bakıyorsunuz? Kuşkusuz günümüz çağdaş müziğinden bahsederken monolitik bir yapıdan bahsetmek mümkün değil. Günümüz akımlarına baktığımızda aralarında kendinizi yakın gördüğünüz var mı? Yoksa kendi özgün tarzınızı yaratmak peşinde misiniz?

Çok şükür 1960'lı ve 70'li yıllarda mimaride de olduğu gibi bir devrin estetik anlayışına hitap eden o gri, karanlık ve soğuk çağdaş yaklaşım eski kuvvetini kaybetmiş durumda. Bana göre müzikte 12 ton ve atonal yaklaşım, 1960'ların dışları BTB'li sevimsiz binaları gibidir. Yanlış anlamayın, böyle akımlar şüphesiz müzik tarihini şekillendirmiş önemli evrelere damga vurmuştur ama bana ve benim sanatsal ideallerime ters düştüğünü de aynı zamanda çekinmeden belirtmek isterim. Ama kimseye de *"böyle müziği niye dinliyorsunuz?"* demem. Zevkler tartışılmaz. Ben sadece tonal müziğin hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum, o kadar. Çağdaş akımlara uymak gibi bir endişe de taşımıyorum doğrusu. Benim için önemli olan duygularımı ve içimde hissettiğim maneviyatı en iyi şekilde yansıtabilmektir her zaman. Örneğin Sibelius'u çok severim - hatta ona ait orijinal bir imza çalışma masamın duvarında asılıdır. Bir de kendi el yazısıyla Fransızca bir cümle yazmış imzasının altına bu büyük besteci: *"Qui possède le chemin éternelle"*. Tercümesi *"Ebediyet yoluna sahip, ebediyet yolunda yürüyen"* anlamına geliyor. Hem müziğiyle, hem felsefesiyle kendimi Çaykovski ve Sibelius türü bir traji-lirik dramatizmine çok yakın hissediyorum. Sibelius ki devrinin modern akımlarına uymak yerine hayatının nere-

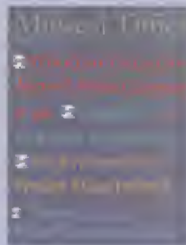
Emre Aracı

22 Aralık 1968, Ankara

Klasik batı müziğine çocuk yaşından itibaren büyük bir ilgi duyan Emre Aracı, evde piyano çalan ağabeyinin de etkisiyle piyano ağırlıklı ilk müzik derslerine İstanbul'da Rana Erksan'la başladı. Müziğe mesleki kariyer düşüncesi ile profesyonel anlamda yönelmeye on sekiz yaşından sonra liseyi bitirmesinin ardından karar veren Aracı bu dönemde kısa bir süre özel olarak Gülseren Sadak ile piyano, Okan Demiriş ile teori ve I. Ionescu-Galati ile orkestra şefliği çalıştı. 1987 yılında gittiği Londra'daki Kingsway College'dan müzik ön lisans derecesi aldı. Burada geç yaşında çalmaya başladığı viyolada gösterdiği başarıdan dolayı Londra Okulları Senfoni Orkestrası'na kabul edildi ve bu orkestrada iki sene üyelik yaptı. Londra'dan ayrılarak 1990 yılında girdiği Edinburgh Üniversitesi Müzik Fakültesi'nden 1994 yılında BMus (Hons.) derecesi ile mezun oldu. Üniversitede kurduğu ve beş sene şefliğini yaptığı yaylı çalgılar orkestrası, Edinburgh University String Orchestra ile İskoçya'nın çeşitli şehirlerinin yanı sıra İngiltere dışında da şef olarak konserler verdi. Bu konserlerde Türk bestecilerinin eserlerini ve kendi bestelerini de idare etme fırsatı buldu.

Emre Aracı 1 yaşındayken

İskoç asıllı bir sanatsever olan Lady Lucinda Mackay ve Inchcape Aile Vakfı'ndan almış olduğu burs sayesinde Edinburgh Üniversitesi Müzik Fakültesi'nde The Life and Works of Ahmed Adnan Saygun (Ahmed Adnan Saygun – Hayatı ve Eserleri) konulu bir doktora tezi yazdı (1999). Türkçe'ye tercüme ettiği bu çalışması Yapı Kredi Yayınları tarafından 2001 yılında Ahmed Adnan Saygun – Doğu Batı Arası Müzik Köprüsü adı altında yayımlandı. 1999-2002 yılları arasında Türk Ekonomi Bankası sponsorluğu sayesinde Cambridge Üniversitesi'nde The Skilliter Centre for Ottoman Studies Araştırma Merkezi'nde The Other Donizetti: Giuseppe Donizetti Pasha, Master of the Sultan's Music başlıklı bir kitap yazdı. 1998 yılında Londra'da İngiliz müzisyenlerden oluşan ve halen direktörlüğünü yürüttüğü The London Academy of Ottoman Court Music topluluğunu kurdu. Buradaki amacı Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki çoksesli eserlerin araştırılarak ortaya çıkartılması ve izahlı konserlerle dinleyicilere sunularak profesyonel kayıtlar gerçekleştirilmesiydi. Bu kapsamda Londra'da iki kayıt gerçekleştirildi ve bunlar Kalan Müzik tarafından Türkiye'de basıldı. Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği (2000) ve Savaş ve Barış: Kırım 1853-56 (2002) adlarını taşıyan bu albümlerde Sultan Abdülaziz ve V. Murat gibi padişahların, Guatelli Paşa ve Donizetti Paşa gibi Osmanlı sarayında görev yapmış olan İtalyan asıllı müzisyenlerin marş, vals ve polka-mazurka tarzı eserlerinin kendi hazırladığı orkestrasyon ile dünya prömiyeri kayıtlarına yer verildi. Aracı aynı zamanda konser faaliyetleri olarak Londra'da St John's Smith Square, St James's, Piccadilly ve Cambridge'de Trinity Koleji şapeli gibi tarihi mekanlarda da tematik dinletiler sundu, 13. İzmir ve 31. İstanbul Müzik Festivalleri'ne katıldı. Uluslararası kongrelerde yer aldı ve akademik dergilerde yine bu alanda çeşitli makaleler yayımladı. Nitekim bugüne kadar otuzu aşkın makalesi The Musical Times, International Piano, Cornucopia, Toplumsal Tarih, Orkestra, Andante ve Cumhuriyet Dergi gibi kaynaklarda yayımlandı; Boston Halk Kütüphanesi, İskoç Ulusal Portre Galerisi, The British Museum, Cambridge, New York, Saraybosna ve Viyana Üniversiteleri gibi kurumlarda da çeşitli konferanslar verdi. BBC World Service, Classic FM ve Alman RDF gibi radyo kanallarında, Avustralya ve çeşitli Türk televizyon kanallarında bu çalışmalarına geniş yer verildi. Dr. Emre Aracı, beste çalışmalarını ve tarihsel müzik araştırmalarını Çarmıklı Ailesi'nin desteği ile sürdürmektedir.

İngiltere'de yaşadığı mekân: The Grand

Tekseslilik-çokseslilik tartışmalarını artık aştığımıza inanıyorum

Türkiye, Cumhuriyet devrimleriyle birlikte bir kültürel kırılmaya da uğradı. Geçmişte sahip olduğumuz kimi değerler bağlamında bu kırılmanın bize kazandırdıkları ve kaybettirdikleri üzerine yorum yapar mısınız?

Cumhuriyet-Osmanlı tartışmaları hayli gündemde şu anda. Şurası kesin ki insan geçmişini belki bir süre için unutabilir ama asla kayıtsız reddedemez. Nasıl bizler bugün Cumhuriyet devrimlerinin örneğin kadın-erkek eşitliği konusunda ve diğer pek çok konularda ülkemize sağladığı kazançları unutamıyor isek. Müzik konusunda bu ülkede ne yazık ki uzun süredir bir teksesli-çoksesli tartışması sürdü gitti. Artık benim jenerasyonumda bu sorunun biraz olsun aşıldığı inancındayım. Saygun'un hayat hikâyesini yazmış birisi olarak biliyorum ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında musıki denildiğinde akla ilk ve tek getirilmesi gereken unsur çokseslendirilmiş, armonize edilmiş halk müziği türüydü. Ziya Gökalp'ten de hayli etkilenen idare çoksesliliği Batı'nın bir inkişafı olarak kabul ederken teksesliliği geri kalmışlık olarak tanımladı. Halbuki Doğu'nun o mistik müziğinin zenginliği Batı'da çoktan majör ve minör şeklinde fakirleştirilmiş makamsal derinlikten kaynaklanmaktaydı. Ne yazık ki geleneksel musıki bu resmi görüşe ters düştü. Ancak bir taraftan da aynı idare bizlere Saygun, Erkin, Rey gibi değerli bestecileri kazandırdı. Örneğin Yunus Emre çağdaş Türk müziği tarihçesinde çok önemli bir oratoryodur ve kimse o eser içinde Saygun'u Türk makamlarını doğru şekilde kullanmadığı yolunda eleştirmemelidir çünkü o makamlar artık Saygun'un kendi ifade dili olmuştur, evrensellik kavramı da bu tip sentezlerden geçer. Oscar Wilde boşuna dememiş "Hiçbir sanatçı olayları olduğu gibi görmez. Gördüğü taktirde sanatçı olmaktan çıkar" diye. Bu arada Dublin'den yeni döndüm ve bu dâhi İrlandalının evinin önünde durup onu anmaktan büyük haz duydum. Dede Efendi'ye sahip çıkmamız gerektiği kadar Adnan Saygun'a da sahip çıkmalıyız, ben buna inanıyorum.

Bugün padişahlarımızın hayatını konu alan önemli operalarımız var. Örneğin Okan Demiriş'in IV. Murat operası. O etkileyici eseri öğrenci olarak AKM'de muazzam dekorlar içerisinde seyrettiğim günü unutamam. Ama biz bunları ne ölçüde dünyaya mâl edebiliyoruz?. Seneler sonra Okan Bey'in öğrencisi olacağımı nereden bilebilirdim? Ya bana, babası Muhiddin Sadak'ın bagetini hediye eden değerli Gülseren Sadak...

Papyonumu muhakkak kendim bağlarım

Neden klasik müzik veya illaki her şeyin klasiği?

Sanırım bu bir yaradılış meselesi. Klasik müzikten duyduğum zevki başka hiç bir müzik türünden duyamıyorum. Ve genelde post-modernizm hariç, klasik müziğin her dönemi ilgimi çekiyor. Mimariden modaya kadar her şeyin klasiğini tercih ediyor olmam sanırım hiç olmazsa kendimi bağlı hissettiğim bir yaşam türü içinde tutarlılık olduğunu gösteriyor. Cambridge'de yaşadığım yıllarda örneğin, bu tarihi üniversite şehrinin geçmiş yüzyıllara ait hayat tarzını doyasıya tatma fırsatım oldu. Cam Irmağı'nda İngilizce'de "punt" denilen düz sandallarla yapılan gezintilerden tutun da "dinner in hall" dedikleri ve herkesin siyah akademik cüppelerini giyerek katıldığı 16. yüzyıldan kalma tarihi salonlarda yüzlerce mum ışığı altında yenen akşam yemekleri. Hiç unutmuyorum bir keresinde Trinity Koleji'nin tarihi şapelinde bir konser vermiştim. Sir Isaac Newton'ın koleji. Elimde mehter çevgeni, üzerimde frak, orkestra Lully'nin Marche pour la Ceremonie des Turcs'ünü (Türklerin Töreni için Marş) çalıyor. Ben de kilisenin bir ucundan diğerine orkestraya doğru yürüyorum. Ne günlerdi onlar!

Klasik yaşam tarzından bahsederken, bu arada özel sohbetimizde ne için sıklıkla papyon taktığımı sormuştunuz – bu da bir tercih. Her zaman papyonlu değilimdir ama şunu da söyleyeyim ki papyonumu muhakkak kendim bağlarım çünkü lastikli hazır papyon hiç hoşuma gitmez.

Müziğe geri dönecek olursak... Tosca, Butterfly ve Manon Lescaut gibi Puccini operalarını dinler veya seyrederken hissettiğim lirik duygusallık, bir Mahler Adagietto'sunda beni başka bir boyuta taşıyor aynen Luchino Visconti'nin Venedik'te geçen meşhur filminde yarattığı o dramatik tüyler ürpertici tablo gibi. Visconti'nin bir başka filmi gözümün önüne geliyor: Ludwig. Peri masalı Neuschwanstein Kalesi'ni inşa ettiren ve Richard Wagner'e destek olmuş olan meşhur Bavyera kralının acıklı ve yalnız hayat hikâyesi. Sanata ve sanatçıya destek olan o asil insan. Bugün Wagner'in operalarının ortaya çıkmış olmasını Kral II. Ludwig'e borçluyuz. Aynen Madam von Meck'in Çaykovski'ye destek olmuş olması gibi. Bunlar beni duygulandırırken bir arşivde Sultan Abdülaziz'in de Wagner'e para yardımı yapmış olduğunu tespit ediyorum ve ilk defa derginizde yayımlıyorum. İşte bunlar hayatıma anlam katan güzellikler.

deyse son 30 yılında eser vermemeyi tercih etmiştir. Manş denizine bakan dairemde fırtınalı kış gecelerinde o imza ve cümle benim sadece hayatıma anlam vermekle kalmaz, bana bir tür kılavuz olur. İşte geçmişi bugünde dolu dolu yaşamak ve yaşatmak benim için kendi çalışma ortamımda hakiki bir Sibelius imzasına uzun uzun bakarak mümkün olabiliyor. O heyecan, tarif edilmesi güç bir duygu. Hayatımda bunun paralellerini bugüne kadarki birçok icraatımda da görebiliyorum: Adnan Saygun kitabım, müzik tarihine yönelik makalelerim, padişah bestelerinden oluşan CD kayıtlarım, tarihi mekânlardaki konser ve konferanslarım ve hatırata dayalı kendi özgün bestelerim, görüyorum ki hep yaradılışımın tarih yüklü duygusallığında kök bulup filizlenmişler.

Edinburgh Üniversitesi'nde bir öğrenci olarak orkestra kurmak istediğimde "burada bu kadar profesör dururken sana ne oluyor?"diye sormadı kimse.

İskoçya'nın o sisli ve mistik tabiatı

Hem Türkiye'de hem de Batı'da eğitim gördüğünüz için müzik eğitiminde uygulanan sistemleri karşılaştıracak durumdasınız. Gözlemlediğiniz eksikliklerimiz nelerdir?

Ben pedagog değilim ancak gördüğüm en büyük sorun - ki bunun sadece müzik değil bütün eğitim sistemimiz için geçerli olduğunu düşünüyorum - okul derslerimizin yaratıcılıktan çok ezberciliğe dayalı bir metotla oturtulmuş olmasıdır. Tabii ben 20 sene öncesinden bahsediyorum. Ne yazık ki benim okuduğum okulda, eski İngiliz Lisesi, şimdiki Nişantaşı Anadolu Lisesi'nde o yıllarda bir süre müzik derslerine beden dersi öğretmeni girerdi; sonra da müzik tamamen tedrisattan kaldırıldı. Benim İngiltere'deki eğitimde bulduğum en büyük farklılık öğrenci-öğretmen arasındaki samimi ama seviyeli yakınlık oldu. Hani *"ben senin büyüğünüm dolayısıyla her şeyi senden daha iyi bilirim, önümde her zaman ceketini iliklí tut"* yaklaşımından çok uzak. Edinburgh Üniversitesi'nde bir öğrenci olarak orkestra kurmak istediğim zaman da *"burada bu kadar profesör dururken sana ne oluyor?"* diye sormadı kimse. 12 sene önce oluşturduğum bu topluluk, Edinburgh University String Orchestra hâlâ devam ediyor biliyor musunuz? İki sene önceki 10. yıl kutlamalarına beni de davet ettiler. Orkestraya Lady Lucinda Mackay adında bir İskoç aristokrat ressam hanım sahip çıktı. Paris'e kadar turneler yapıldı. Ben, kendi eserlerim de dahil pek çok Türk bestecinin yapıtlarını seslendirdim. Her sene İskoçya turnesi yapılır, irili ufaklı değişik kalelerde konserler verirdik. İşte hayatıma anlam veren kişiliğimin oluşum süreci İskoçya'nın o sisli, dumanlı, mistik tabiatında şekil almaya başlamıştı. Lady Lucinda da beni çocukluğunun geçtiği o gizemli Glenapp Kalesi'ni ziyarete götürdü. Bütün bunlar bana ilham kaynağı oluşturmakta gecikmedi.

Küçük yaştan beri içimde klasik müzik sevgisi taşıyan bir insan olmama rağmen müziğe mesleki kariyer düşüncesi ile geç yaşta yönelmemden ötürü bana o devirde Türkiye'deki konservatuvarların kapıları kapalıydı. Nitekim pek çok profesyonel tavsiye de o saatten sonra başarı sağlamanın pek mümkün olamayacağı görüşünde sabitlendi. Onlar da kendilerine göre haklıydılar tabii; Londra'ya 1987 sonbaharında vardım. Doğrusu beni son derece teşvik edici, yapıcı ve olumlu bir ortam içerisinde buldum kendimi. Hayatımda hiç viyola çalmamışken bu enstrümanda bir senede büyük aşama kaydettim ve Kraliyet Müzik Okulları'nın çeşitli sınavlarını geçerek Londra Okulları Senfoni Orkestrası'na kabul edildim. Bu orkestranın üyesi olarak Royal Albert Hall, Royal Festival Hall ve Barbican gibi dünyanın önemli salonlarında düzenlenen konserlerde çalma imkânım oldu. Bu gerçekten de bana büyük bir motivasyon sağladı. Nitekim Royal Albert Hall'da bir konserde arka sırada bir viyolacı olarak Çaykovski'nin o ateşli *1812 Uvertürü*'nü top atışları eşliğinde çaldığım anda yaşadığım o ilk heyecan bugün dahi hâlâ içimdedir. O yıllarda değerli Ruşen Güneş'ten ödünç almıştım viyolayı da, hiç unutmuyorum. Artık bugün viyola çalmıyorum ama benim için amaç zaten o önemli tecrübeleri yaşamaktı. Sanırım iyi bir eğitimin en önemli parçası da teorik derslerden çok, aldığımız gerçek hayat deneyimi. So-

nuçta hayat bir amaca ulaşmak değil, o amaca ulaşmak için verilen mücadelede edinilen tecrübelerle olgun, bilinçli ve bilgili bir kişilik haline gelmek; insanın kendi kişiliğini keşfederek yavaş yavaş ortaya bir kimlikle çıkması. Bu, zaman alan ve insan hayatının sonuna kadar devam eden bir süreç tabii. Sir Michael Tippett ve Gian Carlo Menotti gibi bestecilerin sofralarında bulunmuş olmak da bana ilk ağızdan hiç bir ders kitabının öğretemeyeceği bilgileri sağladı. Nitekim Menotti yazımı *Andante*'nin 9. sayısı için hazırlamıştım, okurlarınız hatırlayacaktır. Benim genç nesle tavsiyem ne pahasına olursa olsun içlerindeki sesi dinlemeleri, taklitten kaçınarak içlerinde ne hissediyorlarsa kendilerine o şekilde bir hayat çizmeye çalışmalarıdır.

Kendi ülkemde uzun zaman görmezden gelindim

Warner Classics firması tarafından CD kaydınızın yayınlanacak olması nasıl bir duygu? Bu kayıt hakkında bizleri bilgilendirir misiniz?

Tabii çok heyecan verici. *Warner Classics* için *Invitation to the Seraglio* adıyla hazırlanan bu albüm bizim *Kalan Müzik*'ten çıkan *Osmanlı Sarayı'nda Avrupa Müziği* ve *Savaş ve Barış: Kırım 1853-56* albümlerinden seçme eserlerden oluşturulmuş bir kompilasyondur. Warner bunu dört dilde – İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe – resimli ve kapsamlı bir kitapçık ilavesiyle "tam fiyat" (full-price) kategorisinden yayınlıyor. Bu, müzik tarihçemiz açısından hakikaten çok önemli bir hadise. Sultan Abdülaziz'i Warner sanatçısı yapabilmiş olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Warner bu albüm için son derece özendi, çok şık bir kapak tasarımı yaptılar. Tüm dünyada Mayıs sonu Haziran başı itibarıyla dağıtıma başlanacak. Japonya'dan, Amerika kıtasına, Avustralya'ya kadar. Osmanlı'daki çoksesli müziği incelemeye başladığım zaman kendi ülkemde ne yazık ki küçük bir kesim bunu hep küçümsedi. CD'lerimi köşelerinde bir iki satırla geçiştirdiler ya da hiç yazmadılar. *Kalan Müzik*'ten son derece kaliteli baskılar çıkmasına rağmen, ki değerli Hasan Saltık'a bu hususta çok şeyler borçluyuz, sağlıksız dağıtım ve bilinçsizlik yüzünden bu CD'ler havaalanları, Milli Saraylar gibi kilit yerlere bir türlü ulaşamadı. Ülkesine çalışmalarını mal etmek arzusu taşıyan bir sanatçı için bu çok üzücüdür ancak *Warner* gibi dünyanın büyük bir kuruluşu olaya el attığı zaman olayın çapı da derhal değişiveriyor. Nitekim buraya gelmeden önce Internet'e bakıyordum da *Warner Germany*, *Warner Switzerland*, *Warner UK* – hepsinin web sitelerinde daha albüm çıkmadan ön tanıtımlar yapılmış bile. 21. yüzyılda Avrupa'yla entegrasyonunu sağlamaya çalışan bir Türkiye için bir devir padişahlarının böyle besteler yaptığını *Warner* akreditasyonu ile dünyaya tanıtmak sanırım çok faydalı olacak. Bu bağlantının kurulmasında dostum Ateş Orga'nın çok yardımı oldu.

Bu noktada Ateş Orga ile yaptığınız ortak çalışmalardan biraz söz edelim mi?

Ortaokul yıllarımda sık sık kitapçıları dolaşır İngilizce kitapları karıştırırdım. Bir defasında İngilizce bir Beethoven biyografisi gördüm rafta. Kitap İngiltere'de yayımlanmış. Ancak yazan kişi bir Türk: Ateş Orga. Hayret içinde kalmıştım. Aradan neredeyse 15 yıl geçti - Cambridge'de yaşadığım yıllarda dostlarım Sinan ve Arın Bayraktaroğlu beni Ateş ile tanıştırdılar. Arın Bayraktaroğlu, Ateş'in babasının meşhur kitabı *Bir Türk Ailesi'nin Öyküsü*'nü Türkçe'ye çevirmişti. Ortaklaşa ilk CD çalışmamız olan *Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği* albümünün kayıt projesini görüşmek için Cambridge'de E.M.Forster, Rupert Brooke ve Virginia Woolf gibi şair ve yazarların bir zamanlar toplandığı meşhur *The Orchard*'da buluşup çay içtiğimiz akşamüzeri hâlâ gözlerimin önündedir. Ardından iki CD daha kaydettik beraber ve şimdi dördüncüye başlayacağız. Yakın dostluğumuz, Ateş'in

Hacı Emin Efendi'nin notaları

Ankara doğumlu olmama rağmen bilinçli çocukluğum ve ilkokuldan liseye kadar eğitim yıllarım hep İstanbul'da geçti, yazları Suadiye'de, kışlarıysa Nişantaşı'nda Hacı Emin Efendi Sokak'ta. Bu sokağın benim için farklı bir önemi var. Hacı Emin Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nota matbaasını kuranlardan ve ben seneler sonra onun notalarına Londra'da British Library'de ulaştım ve onlardan dünya prömiyeri kayıtlar gerçekleştirdim. Düşündükçe bu beni çok heyecanlandırıyor. Çünkü ben insanların hayatında bazı tesadüflerin esasında istikbale dönük mânâlar içerdiğine inanan bir kişiyim. Bir asır önce bu sokak sağlı sollu hanedan mensubu sultan ve şehzadelerin konakları ile sıralıymış. Benim müziğimde estetik olarak tekrardan yansıtmaya çalıştığım bir zarafet dönemi bu. Şimdi ise ne acıdır ki beton yığını durumunda.
Ortaokula başlar başlamaz Türkiye Filarmoni Derneği'ne kayıt oldum. Herhalde derneğin en genç üyesiydim. Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi'nde haftalık verilen İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası konserlerine üçüncü sıradan tek başıma abonman biletim vardı. O konserleri hiç kaçırmazdım.

Selimiye kışlasından yükselen mehtap

Eserlerinizle ilgili yaşadığınız bir anınız varsa okurlarımızla paylaşır mısınız?

Var tabii. Keman konçertomun Prag kaydını bugüne kadar pek çok değişik ortamda dinledim ama en son bir hadise yaşadım ki beni derinden etkiledi. Derginizin yazarı da olan Memet Ali Alabora bir gün beni yazmakta olduğu yüksek lisans tezi ile ilgili olarak aradı ve o akşam evine davet etti. Boğaz'a hakim, Topkapı Sarayı ve Kız Kulesi'ni de gören o muhteşem Cihangir dairesinde yere kadar camlar olduğu gibi açıldı ve loş bir ambiansta gecenin 11'inde tablo gibi güzel İstanbul manzarasına karşı Konçertoyu çalmaya başladık. Derken daha Allegro'nun ortalarında Selimiye kışlasının arkasından devasa ve sapsarı bir mehtap doğmaz mı! Gözlerim doldu. Cihat'ı da telefonla aradık. İşte hassas ruhlu, yaratıcı insanların reel dünyadan farklı ama ortak bir boyutta buluşmaları böyle oluyor. Söyleşinin başında değindiğim neo-romantizm 21. yüzyılda böyle yaşanıyor. Veya kendisine özel bir sipariş üzerine beste ithaf ettiğiniz İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'ten bir sabah posta kutunuza Buckingham Palace damgalı bir teşekkür mektubu atıldığı zaman...

Fikret'in vefakâr oğlu

Farewell to Halûk (Halûk'un Vedaı), Tevfik Fikret'in aynı ismi taşıyan şiirinin bariton ve orkestra için bestelenmiş halidir. 1909 yılında İskoçya'ya giden oğlu Halûk'a hitaben yazılmış olan bu şiir beni derinden etkilemişti. "Sen İskoç illerinin sisli, yağmurlu, karlı, buzlu fakat [iş ve uğraş, onur ve özgürlük dolu uygarlaşmış köşelerine gidiyorsun]" mısralarıyla açılır bu dramatik şiir. Ülkemden uzaklarda bir asra yakın bir zaman sonra bu insanların ruhlarını yad etmek istedim, İskoçlarla dolup taşan tarihi konser salonumuzda. Oysa Türkiye benim bu çalışmalarımdan habersizdi o yıllarda. Seneler sonra tam sayfa bir yazı çıktı bir gazetede. Büyük harflerle atılan manşeti enteresandır "Fikret'in vefakâr oğlu" diye. Oysa röportajı yapan kişi bilmiyordu benim babamın adının da Fikret olduğunu...

İngiliz doktor

Sanırım ilk albümümün çıktığı yıllardı. Bir gazetede benimle ilgili bir haber çıkmış, "İngiltere'de yaşayan müzikoloji doktoralı Emre Aracı'nın kaydı" diye. Ben de zaman zaman CD mağazalarını dolaşır, kim olduğumu söylemeden bilgi almaya çalışırım. Yine böyle bir ziyarette Beyoğlu'nda bir mağazaya CD'mi sordum. Aldığım cevap enteresandı: "Siz İngiliz doktor bey'in çıkarttığı CD'yi arıyorsunuz sanırım". "Evet" dedim ve ilave ettim: "O İngiliz doktor benim". "Ne kadar da güzel Türkçe konuşuyorsunuz". "Hayır efendim, ben Türk'üm, sadece bu çalışmalarımı İngiltere'de yürütüyorum, doktoram ise müzik doktorası". Şaşkın bakışlar alıyorum. Bir keresinde de İngiltere'de bindiğim bir taksi Dr. Aracı olduğum için benden para almak istemiyor: "Siz o kadar insanın hayatını kurtarıyorsunuz". Yine tıp doktoru zannediliyorum anlaşılan – "Evet" diyorum, "müzisyen olmak da bir tür insan sağlığına – ruh sağlığına hizmet!"

Türkiye seyahatlerinde ve beni evimde sık sık ziyaretleriyle daha da pekişti. Türk müzik çevrelerinin bugüne kadar Ateş'i tam anlamıyla tanımamış olmaları beni hep şaşırtmış ve üzmüştür. Ta ki *Andante* onu da yazarlar kadrosuna katıncaya kadar. Ne talihli bir kazanç. Dolayısıyla onunla böylesi tarihi CD kayıt çalışmaları üzerinde ortaklaşa çalışıyor olmak bana büyük mutluluk veriyor.

Hayvanlar karnavalı

Siz ayrıca Dışişleri Bakanlığımızın desteğiyle Türkiye'nin değişik büyükelçiliklerini dolaşarak konferanslar veriyorsunuz. Bu gezilerinizden birinde başınızdan geçen komik bir cep telefonu hadisesi var. Okurlarımızla da paylaşır mısınız?

Bugüne kadar Viyana, Lahey, Dublin, Lübliyana, Londra ve Kahire elçiliklerimiz için konferanslar verdim. İhtişamlı rezidanslarda eski bir devrin zarafetini tatmak hâlâ mümkün. Türkiye'nin, bazıları Osmanlı'dan kalma çok muhteşem elçilik binaları var. Kahire'deki örneğin Nil Irmağı kenarında bir saray. Londra'daki dönemlerinden yakın dostlarım Büyükelçi ve Bayan Korkmaz Haktanır'ın düzenlediği hoş gecedeki konuşmam sırasında birisinin cep telefonu çaldı. Sanıyorum konservatuvardan gelen bir grup Mısırlı öğrenciden birine aitti bu telefon. Ama

çalan melodi de armonisiyle, melodisiyle meşhur bir klasik müzik parçası. Bir yandan anlatıyor, diğer yandan eseri çıkartmaya çalışıyorum. Sonunda buluyorum: Saint-Saëns'ın *Hayvanlar Karnavalı*'ndan bir bölüm ama hangi bölüm olduğunu çıkartmış değilim. Ve sözlerime bir ilâve yapıyorum: *"Hayvanlar Karnavalı her ne kadar bu geceki konferansımızın konusu değilse de bu müzikal katkıya teşekkürler!"* Ardından da eseri kastederek bir açıklamada daha bulunuyorum: *"Ancak hangi hayvan olduğunu maalesef söyleyemeyeceğim"*. Bir anda ortaya çıkan eş mânâlılığı fark ediyorum ama iş işten geçmiş. Yüzüm kıpkırmızı ve hemen konuşmamı toparlıyorum. Sanırım Mısırlı gruptakiler olayı fark etmediler çok şükür.

Peki Türkiye'de başka resmi kuruluşlardan destek görüyor musunuz?

Dışişleri Bakanlığı gibi Türk Silahlı Kuvvetleri de benim çalışmalarımla yakından ilgilendi. Kara Kuvvetleri Komutanımız Sayın Orgeneral Aytaç Yalman beni makamlarında kabul ettiler ve direktifleri doğrultusunda Ankara'da TSK Armoni Mızıkası Arşivleri'nde çalışmalar yaptık. Guatelli Paşa'nın Korno Konçertosu ortaya çıktı ve daha pek çok kıymetli yazmalarla karşılaştık. Hatta arşivde *La Traviata* operasının yazma partisyonunun üzerine üç Osmanlı subayı not düşmüşler: *"Ey bu notayı bir gün açacak olan meslektaşlarımıza"* diye başlıyor hitap ve bunu takiben *"bizler bugün bu müziği çalıyoruz, ileride sizler daha da inkişaf edeceksiniz"* şeklinde bir ifade kullanılmış. Bizim daha bunlar gibi bilinmeyen ne notalarımız, ne değerlerimiz var kim bilir? Milli bir müzik arşivimiz olmadan nereye varabiliriz? Bu çalışmaların ardından TSK Armoni Mızıkası ve Bilkent Senfoni Orkestrası geçtiğimiz senenin sonbaharında Bilkent Konser Salonu'nda tarihi bir dinleti sundular - katılmayı çok isterdim ama maalesef mümkün olamadı.

Geleceğin İngiliz başbakanıyla ortak bir kitapta buluştu

Sohbetimize tarihle başladık, isterseniz tarihle noktalayalım. Bize biraz The Grand'dan bahsedebilir misiniz? Niye yaşamak için böyle bir yer seçtiniz? Londra'ya uzak değil mi?

The Grand'deki dairem benim için bir

zaman kapsülü adeta. İngiltere'nin güney sahilinde denize hakim bir tepenin üzerinde duran bu muazzam güzellikteki grand otel 1903 yılındaki açılışından bu yana eski havasını hiç kaybetmemiş. Kral VII. Edward ve Agatha Christie otelin eski sakinleri, sanki hâlâ buradalar. Kristal abajurları ve lambri duvarları ile dondurulmuş bir zaman karesi gibi adeta. Tıpkı eski notaları topladığım gibi oturduğum binanın eski kartpostallarını ve hatıratını da toparlamaya çalışıyorum. Nitekim geçtiğimiz sene bina 100. yılını kutladı. Ben arşivimden oluşan bir sergi düzenledim ve bu bölgenin milletvekili de kutlamaya katıldı. Kendisi şu an muhafazakâr partinin başında bulunan Michael Howard. Kendisine *The Grand*'in tarihçesini yazacağımı söylediğim zaman, *"ben de önsözünü yazarım"* demez mi! Eğer muhafazakâr parti gelecek seçimlerde başa gelirse İngiltere başbakanı ile hoş bir ortak çalışmam olmuş olacak. Görüyorsunuz ilgi alanım sadece müzik değil. Ama bir insanın hayatını zengin kılan da bu sanırım.

Bu zevkli sohbet için çok teşekkür ederiz.

Esas ben *Andante*'ye çok teşekkür ederim. Türkiye'de çok önemli bir boşluğu dolduruyor ve değerli bir misyonu yürütüyorsunuz - benzer değerlere önem veren insanları bir araya getiriyor, birbirlerini tanımalarını sağlıyorsunuz.

Sanatsal patronaj demek ki yaşıyormuş hâlâ

Yakın dönemdeki projeleriniz hakkında bilgi alabilir miyiz?

Bildiğiniz gibi en son yine Kalan Müzik'ten Boğaziçi Mehtapları'nda Sultan Portreleri adlı bir albümüm yayınlandı. Bu, çok heyecan verici bir projeydi ve belki de bugüne kadar yaptığımız uluslararası boyutlardaki en büyük kayıt çalışması oldu. Sayın Eyüp Sabri Çarmıklı uzun bir süredir çalışmalarımı takip etmekteymiş. Hatta Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği CD'sini çevresindeki pek çok dostuna hediye etmiş. Londra Üniversitesi'nde verdiğim bir konferansın ardından benimle irtibata geçti. Benden yeni bir CD kaydetmemi istedi. CD'nin önsözünde ve diğer pek çok röportajda da söylediğim gibi içinde bulunduğumuz materyalistik dünyada çoğu yatırımcıların maddiyata yönelik teşebbüsleri arasında böylesine karşılık beklenmeyen bir şekilde sanata değer veren bir yaklaşım beni sadece duygulandırmakla kalmadı, 21. yüzyılda çoktan kaybolup gitmiş olan, geçmiş yüzyıllara ait, cömert bir sanatsal patronajın da hâlâ mevcut olduğunu gösterdi. Bu çalışmanın aynı zamanda Doğu ile Batı kültürleri arasında dengeli bir şekilde kurduğu musıki bütünlüğünün, çağdaş dünyamızda küresel anlaşmazlıkların aynı eksende yaşandığı bu gerilimli dönemde bir tür iyi niyet girişimi olarak değerlendirilmesini arzu ederim. Bu vesileyle CD'nin her safhasında ilgisini esirgemeyen Sayın Osman Çarmıklı'ya ve büyük desteklerinden ötürü başta Sayın Nurettin Çarmıklı olmak üzere bütün Çarmıklı Ailesi'ne buradan tekrar teşekkür etmek isterim. Nurol Holding'in bu değerli katkısı ülke müzik tarihimizin korunarak kaydedilmesi ve diğer kuruluşlara da örnek olması açısından kanımca çok önemli.

Bu albümde Sultan II. Mahmud devrinde kurulmuş olan Muzika-yı Humayun'un başına 1856 yılında tayin edilen İtalyan Callisto Guatelli'nin (1819-1900) o dönemlerde İstanbul'da yayımladığı, armonize edilmiş haliyle, çoksesli Türk musıkisi eserlerinden bir kesite yer verdik. Guatelli'nin iki kitapta topladığı ve kısa parçalardan oluşan Arie nazionali e Canti popolari Orientali antichi e moderni [Eski ve yeni milli havalar ve popüler oryantal şarkılar] adını taşıyan çalışmasının en büyük önemi devrin padişahı Sultan Abdülmecid ve ailesinin adlarını taşıması. CD'mizin adındaki "Sultan Portreleri" ifadesi de buradan geliyor. Sonuçta bunlar birer musıki portresi sayılabilir. Albümün en çarpıcı eseri ise Bartolomeo Pisani (1811-76) adında bir başka Muzika-yı Humayun müdürlüğü yapmış olan İtalyan'ın bir cenaze marşı olan bestesi. Bunu Pisani 1861 yılında vefat eden Sultan Abdülmecid için bestelemiş. "Sultan Abdülmecid'in mezarı üzerinde bir gözyaşı damlası" adını içeren yapıt günümüze Paris'teki III. Napolyon'a ait Kraliyet Kütüphanesi'nde ulaşmış. Son derece hüzünlü ve lirik, aynı zamanda dramatik bir eser. Notayı bizzat Paris'te keşfettiğim günkü heyecanımı size ifade etmem mümkün değil. Unutulup gitmiş müzik tarihimizin birer saçılmış inci tanesi gibi bu eserler. Musıki değerlerinin yanında tarihi değerleri çok daha derin ve mânâlı. Bütün bu eserlerin orkestra aranjmanlarını ben hazırladım ve Prag'daki tarihi Rudolfinum binasının muhteşem Dvorak Konser Salonu'nda Prag Senfoni Oda Orkestrası tarafından geçtiğimiz yılın Ağustos ayında kendi idaremde kaydettik. Kaydı daha önceki CD'lerimi de kaydetmiş olan Ateş Orga gerçekleştirdi. Albümün son eseri ise kendi bestem olan ve "Boğaziçi Mehtapları" adını taşıyan keman konçertosu. Solist değerli kemancımız ve yakın dostum Cihat Aşkın idi.

Emre Aracı'nın başlıca yapıtları

Şan ve orkestra

Farewell to Halûk [Tevfik Fikret'in Halûk'un Vedaı şiiri üzerine], (bariton ve büyük orkestra), 1994

Orkestra

Elegy for Erkel [Osman Erkel için Ağıt], (yaylı çalgılar ve timpani), 1995

Marche Funèbre et Triomphale [Cenaze ve Zafer Marşı], (yaylı ve vurmalı çalgılar), 1995

Turkish Ambassador's Grand March [Türk Büyükelçisi'nin Merasim Marşı], Bay ve Bayan Özdem Sanberk'e ithaf (yaylı çalgılar), 1998 (Kalan CD 177)

In Search of Lost Time [Kayıp Zamanın İzinde], İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in 50. jübilesi için (büyük orkestra), 2002

Solo çalgı ve orkestra

Bosphorus by Moonlight [Abdülhak Şinasi Hisar'ın Boğaziçi Mehtapları'ndan esinlenerek], Keman Konçertosu (yaylı çalgılar), 1997 (Kalan CD 303)

Şan ve piyano

In Memoriam Lord Leighton [Lord Leighton'ın Anısına - sözsüz], (soprano), 2002

Idyllic Prague [Siegfried Sassoon'un Idyll şiiri üzerine], (bariton), 2003

Dinleyin

Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği

Londra Osmanlı Saray Müziği Akademisi/Emre Aracı
Kalan Müzik CD 177

Savaş ve Barış: Kırım 1853-56

Cihat Aşkın (keman), Ezgi Saydam (mezzosoprano), Lesley Shrigley Jones (viyolonsel), Rebecca Holt (piyano), Londra Osmanlı Saray Müziği Akademisi/Emre Aracı
Kalan Müzik CD 257

Boğaziçi Mehtapları'nda Sultan Portreleri

E.Aracı: Keman Konçertosu "Boğaziçi Mehtapları"
Cihat Aşkın (keman)
Prag Senfoni Oda Orkestrası/Emre Aracı
Kalan Müzik CD 303

Invitation to the Seraglio

Cihat Aşkın (keman)
The London Academy of Ottoman Court Music/Emre Aracı
Warner Classics 2564-61472-2

Okuyun

Emre Aracı: Ahmed Adnan Saygun - Doğu Batı Arası Müzik Köprüsü

Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 253 s., ISBN 975-08-0228-4